

Εμείς και οι άλλοι

Από την ΝΤΙΑ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

Ο καθηγητής Χάρης Μυλωνάς μελετά τις πολιτικές που εφαρμόζουν τα κράτη απέναντι σε εθνοτικά ή πολιτισμικά ετερογενείς ομάδες που διαβιούν σε αυτά. Επιχειρεί να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους τα κράτη διαμορφώνουν διαφορετικές πολιτικές απέναντι στις μειονότητες – επιδιώκοντας την αφομοίωσή τους, τον αποκλεισμό τους, ή αντίθετα, την ενσωμάτωσή τους. Επίσης ερευνά τους παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν τις διακυμάνσεις των μειονοτικών πολιτικών που επιλέγει ένα κράτος μέσα στο χρόνο.

Ο Χάρης Μυλωνάς, στο βιβλίο του *Οικοδομώντας το Έθνος. Ομοεθνείς, Πρόσφυγες, Μειονότητες*, ξεκινά από μια παραδοχή: η παρουσία πολιτισμικά και εθνοτικά διακριτών ομάδων αποτελεί βασικό εμπόδιο αλλά και καίρια πρόκληση κατά τις εθνοποιητικές διαδικασίες (nationalizing processes). Μέσα από αυτές, ένα κράτος επιχειρεί να συγκροτηθεί και να διατηρηθεί ως μια ενιαία κοινωνική και πολιτική οντότητα στη βάση μιας ομοιογενούς εθνικής ταυτότητας. Αναφερόμενος στις ομάδες αυτές, ο Μυλωνάς συνειδητά επιλέγει τους όρους «μη κυρίαρχη ομάδα» και «μη επικρατούσα εθνοτική ομάδα» έναντι του όρου «μειονότητα», γιατί είναι έννοιες ευρύτερες. Αναφέρονται σε πληθυσμούς που έχουν κάποιο διακριτό πολιτισμικό χαρακτηριστικό, χωρίς όμως να έχουν απαραίτητα μια διαμορφωμένη πολιτική συνείδηση και να είναι αναγνωρισμένες μειονότητες.

Το βασικό επιχείρημα που αναπτύσσει το βιβλίο είναι ότι η πολιτική ενός κράτους απέναντι σε μία μη κυρίαρχη ομάδα διαμορφώνεται σε αλληλεπίδραση με την εξωτερική του πολιτική, καθώς και από τις σχέσεις του με άλλα κράτη ή εν γένει εξωτερικές δυνάμεις που ενδεχομένως υποστηρίζουν μια μη επικρατούσα ομάδα που διαβιώνει εντός των ορίων του. Οι κυβερνητικές ελίτ, υποστηρίζει ο Χάρης Μυλωνάς, διαμορφώνουν την πολιτική τους απέναντι σε μια μειονότητα δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στο κατά πόσο αυτή αποτελεί απειλή για την εθνική ασφάλεια και τη μελλοντική επιβίωση του κράτους. Αυτές οι ελίτ θεωρείται ότι λειτουργούν ορθολογικά:

[...]πάντοτε εξετάζουν τη

Πάτρα, 2011. Μετανάστες πηδούν πάνω από το φράχτη προκειμένου να έρθουν πιο κοντά στο φερμιπότ για Ιταλία. Η επίσημη Ελλάδα αντιμετωπίζει τη μετανάστευση επιδερμικά, ενώ βασική μέριμνα των πολιτικών που ασκούνται στη χώρα μας είναι η αποφυγή αναγνώρισης μειονοτικών δικαιωμάτων σε ομάδες που εγκαθίστανται στη χώρα. Ωστόσο, ακόμα και η στρατηγική της αφομοίωσης παραμένει κυρίαρχη πολιτική μόνο στα λόγια.

στρατηγική απειλή που θέτει για την ασφάλειά τους μια μη-επικρατούσα εθνοτική ομάδα σε συνδυασμό με τη διαθεσιμότητα των πόρων που απαιτούνται για να περιοριστεί η απειλή.

Ενώ αυτό το επιχείρημα είναι απόλυτα λογικό και συμβατό με τις βασικές παραδοχές της σχολής του ρεαλισμού στις διεθνείς σχέσεις, οι υπάρχουσες μελέτες για την πολιτική των κρατών απέναντι στις μειονότητες υποτιμούν ή αγνοούν τελείως τη σημασία της εξωτερικής πολιτικής και των διεθνών σχέσεων. Αντίθετα, δίνουν κυρίως έμφαση σε ποικίλους παράγοντες στο εσωτερικό του κράτους, όπως στο

πόσο δημοκρατικό είναι ένα κράτος, στην πολιτισμική ταυτότητα ή στο μέγεθος μιας μειονότητας, και το πόσο εδαφικά συγκεντρωμένη είναι μεταξύ άλλων.

ΟΙ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΕΝΟΣ ΚΡΑΤΟΥΣ

Σύμφωνα με το αναλυτικό πλαίσιο του βιβλίου, οι πολιτικές ελίτ ενός κράτους έχουν τις εξής επιλογές:

Η πρώτη επιλογή είναι η *αφομοίωση*: να αφομοιώσουν τη μειονοτική ομάδα (assimilation) μέσω εσωτερικού εποικισμού, ή μέσω άλλων πολιτικών που ευρύτερα στοχεύουν στο να οδηγήσουν μια μη επικρατούσα ομάδα να υιοθετήσει την εθνική ταυτότητα της επικρα-

Χάρης Μυλωνάς,
Οικοδομώντας το Έθνος. Ομοεθνείς, Πρόσφυγες, Μειονότητες, μετάφραση από τα αγγλικά: Ελπίδα Βόγλη, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2014, 320 σελ.

Η τρίτη επιλογή είναι ο αποκλεισμός από το κράτος μιας μη-επικρατούσας ομάδας από ένα κράτος με μεθόδους περισσότερο ή λιγότερο βίαιες. Έτσι επιδιώκεται η εξουδετέρωσή της μέσα στο κράτος, ή ακόμη και η εκδίωξή της από αυτό. Αυτό αναμένεται να επιλέξουν οι ελίτ ενός κράτους που έχουν αναθεωρητικές βλέψεις (επιδιώκουν αλλαγή του εδαφικού status quo) απέναντι σε μια μειονοτική ομάδα που υποστηρίζεται από εχθρικό κράτος ή εχθρική εξωτερική δύναμη. Μια ειδική περίπτωση της τρίτης επιλογής είναι όταν δύο κράτη με ανταγωνιστικές ή εχθρικές σχέσεις μεταξύ τους έχουν και τα δύο ομογενείς μειονότητες που διαβιούν στο άλλο κράτος. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Ελλάδας και της Τουρκίας και των μουσουλμανικών και χριστιανικών μειονοτήτων στις δύο χώρες, αντίστοιχα. Σε αυτή την περίπτωση, η υπόθεση του βιβλίου είναι ότι λειτουργεί η αμοιβαία αποτροπή (deter-

rence), και δεν υιοθετούνται πολιτικές αποκλεισμού.

Η μελέτη ερευνά τις ανωτέρω θεωρητικές υποθέσεις εστιάζοντας σε έξι βαλκανικά κράτη κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, στα οποία ο συγγραφέας κατέγραψε 90 περιπτώσεις «μη-επικρατούσων ομάδων». Μέσα από την ποσοτική περιγραφή και τη στατιστική ανάλυση, ο Μυλωνάς δείχνει ότι στη μεγάλη πλειονότητα των περιπτώσεων: α) η εξωτερική πολιτική των κρατών (κυρίως το αν είναι αναθεωρητικά ή αποδέχονται το status quo) και β) οι σχέσεις των μη-επικρατούσων ομάδων με μια εξωτερική υποστηρικτική δύναμη (συνήθως κράτος, αλλά μπορεί να είναι και διεθνής οργανισμός), εξηγούν το εάν τα κράτη επιλέγουν να αφομοιώσουν ή να εξουδετερώσουν τις μειονότητες που ζουν σε αυτά, ή αντίθετα να τους παραχωρήσουν δικαιώματα.

Συνολικά, το επιστημονικό εγχείρημα του Χάρη Μυλωνά είναι εξαιρετικά φιλόδοξο και τολμηρό.

Ως πολιτικός επιστήμονας, μελετά μία περίοδο που αποτελεί κατ'εξοχήν πεδίο μελέτης των ιστορικών, χτίζοντας έτσι γέφυρες μεταξύ διαφορετικών επιστημονικών πεδίων, όπως είναι η ιστορία, η πολιτική επιστήμη και οι διεθνείς σχέσεις-πόσο μάλλον που επιχειρεί αυτό το ταξίδι στο χρόνο με εργαλεία ποσοτικών μεθόδων, όπως είναι η στατιστική ανάλυση, η οποία απαιτεί την κωδικοποίηση σύνθετων ιστορικών γεγονότων, σε απλοποιημένες και διακριτές κατηγορίες πολιτικών επιλογών.

Ο συγγραφέας δεν περιορίζεται όμως σε μία ποσοτική περιγραφή και στατιστική ανάλυση. Εμβαθύνει, καθώς: α) ερευνά τις αποκλίσεις περιπτώσεις, β) εξετάζει τις παραλλαγές των εθνοπολιτικών πολιτικών απέναντι σε διαφορετικές μειονότητες εντός του ίδιου κράτους (Ελλάδα, κεφάλαιο 5) και γ) εξετάζει κατά πόσο η θεωρία του εξηγεί διαχρονικά τις διακυμάνσεις της πολιτικής ενός κράτους απέναντι στην ίδια μειονότητα (η πολιτική της Σερβίας απέναντι στους Αλβανούς μεταξύ 1871-1941, κεφάλαιο 6). Επιπλέον, το βιβλίο εξετάζει κατά πόσον η θεωρία που αναπτύσσει ισχύει σε περιοχές εκτός των Βαλκανίων (στην πολιτική της Κίνας απέναντι στο Θιβέτ την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, και στην πολιτική της Εσθονίας απέναντι στους ρωσικούς πληθυσμούς της μετά το 1990, κεφάλαιο 7).

Στη μελέτη διατυπώνεται μια συνεκτική θεωρία μεγάλης εμβέλειας που εξηγεί με πειστικότητα τις πολιτικές που υιοθετούν τα κράτη απέναντι στις μειονότητες, όχι μόνο στα Βαλκάνια του Μεσοπολέμου αλλά και σε χώρες και περιοχές εκτός της Ευρώπης. Ταυτόχρονα, αντλώντας από μεγάλο όγκο ιστορικών αρχείων και δευτερογενούς βιβλιογραφίας, ο συγγραφέας ξετυλίγει προσεκτικά την αλληλουχία των γεγονότων, προκειμένου να κατανοήσει τη λογική που διέπει τις πολιτικές επιλογές των κυβερνητικών ελίτ απέναντι στις μειονότητες. Μέσα από αυτή τη λεπτομερή ποιοτική ανάλυση, εμπλουτίζει τη γενική θεωρία σε επιμέρους σημεία, ώστε να εξηγήσει ειδικότερες περιπτώσεις που εκ πρώτης όψεως φαίνεται να παρεκκλίνουν. Η αναλυτική του οπτική εκτείνεται από το τοπικό επίπεδο μέχρι το διεθνές σύστημα, γεφυρώνοντας επίπεδα ανάλυσης, με τόσο μεγάλη απόσταση μεταξύ

τους, την οποία οι επιστήμονες κατά κανόνα διστάζουν να διανύσουν.

ΤΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Παρά την αξιοσημείωτη συμβολή της μελέτης, υπάρχουν κάποια σημεία στο εννοιολογικό πλαίσιο της και στο εγχείρημα που διατυπώνει, τα οποία απαιτούν περαιτέρω προβληματισμό. Σύμφωνα με τη θεωρία που αναπτύσσεται στο βιβλίο, ο βαθμός στον οποίο ένα κράτος αντιλαμβάνεται μια «μη επικρατούσα ομάδα» ως απειλή, καθορίζει το εάν το κράτος θα προσπαθήσει να την αφομοιώσει ή να της παραχωρήσει δικαιώματα ή να την αποκλείσει και να την εξουδετερώσει. Με βάση την εμπειρία της Ελλάδας και την ιστορία της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, αυτό το εγχείρημα θα έπρεπε να μας εκπλήσσει, ή αντιθέτως μας λέει κάτι που σε αυτή τουλάχιστον την περιοχή της Ευρώπης θεωρείται δεδομένο; Οι σχέσεις, για παράδειγμα, της Ελλάδας με την Τουρκία έχουν σε μεγάλο βαθμό προσδιορίσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο χαράσσεται η πολιτική των δύο κρατών απέναντι στη μειονότητα της Θράκης, και στους χριστιανούς ορθόδοξους της Κωνσταντινούπολης αντίστοιχα. Ωστόσο, η πολιτική αυτή φαίνεται να συνδυάζει τη μερική παραχώρηση και αναγνώριση δικαιωμάτων (π.χ. θρησκεία και εκπαίδευση σε όλη τη διάρκεια από τη δεκαετία του 1950 μέχρι και σήμερα) με μία χαμηλής έντασης και έμμεση πολιτική αποκλεισμού (π.χ. μέσω του περιορισμού των δικαιωμάτων, και την αφαίρεση ιθαγένειας τις δεκαετίες 1960, 1970 αλλά και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990). Τελικά, πόσο εύκολα μπορούμε να διακρίνουμε στην πράξη τις τρεις πολιτικές επιλογές που σύμφωνα με την παρούσα μελέτη διαθέτουν τα κράτη;

Οι τρεις κατηγορίες πολιτικών επιλογών που αναφέρονται στη μελέτη του Χάρη Μυλωνά είναι δυσδιάκριτες, όχι μόνο γιατί συχνά υιοθετούνται συνδυαστικά από τα κράτη, αλλά και γιατί ομαδοποιούν κρατικές πολιτικές που έχουν ριζικά ποιοτικές διαφορές μεταξύ τους. Τόσο η πολιτική του Μιλόσεβιτς απέναντι στους Αλβανούς του Κοσσυφοπέδιου κατά το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 όσο και αυτή της Εσθονίας απέναντι στις ρωσόφωνες μειονότητες χαρακτηρίζονται στη μελέτη ως

Δήμητρα Χριστοδούλου

ΗΤΑΝ ΠΑΝΤΟΤΕ ΕΤΣΙ

Σε μεγάλες σταγόνες η βροχή διαιρέθηκε.

Κάθε μια την κρεμάει με τάξη

Στην ορφάνια του το δέντρο του κήπου.

Η γυναίκα που θα είχε την όψη μου,

Αν τα νερά δεν μου έριχναν παπλώματα,

Περνάει μ' έναν πόνο στα πλευρά

Αφήνοντας πατημασιές από ζυμάρι.

Πάντα μια κλίνη για μια βάδιση,

Ιδού η συνοπτική μου βιογραφία...

Κυρία, αν μ' αφήνετε πίσω σας,

Ανάψτε στα κλαδιά το ρολόι.

Ένα δυο πουλιά θα κατάφερναν

Να μετρούν με μυγάκια το χρόνο

Αλλά κατά την απουσία τους πρέπει

Ν' ακούγεται ένα τικ - τακ στο στερέωμα.

Η λάμψη θα έδινε στην κατατομή σας

Την αξιοπρέπεια μιας γαλανής αυγής,

Που καμιά ζύμη δεν μπορεί να πλάσει,

Εκτός κι αν είναι θέλημα Θεού

Να δώσει Εκείνος ένα σήμα απασχόλησης

Με την κατασκευή μιας καινούριας ημέρας.

πολιτικές αποκλεισμού. Πράγματι, οι πολιτικές αυτές αποσκοπούσαν να συρρικνώσουν ή να εξαλείψουν μια «μη επικρατούσα ομάδα». Τι το κοινό όμως έχουν στην πραγματικότητα ως προς την καταστροφικότητα, τη βιαιότητα και τις ευρύτερες συνέπειές τους; Και πόσο εύκολο είναι άραγε να διακρίνουμε την πολιτική της αφομοίωσης από την πολιτική του αποκλεισμού; Γιατί, π.χ., η πολιτική του Βασιλείου των Σέρβων, Κροατών και των Σλοβένων απέναντι στους Αλβανούς Κοσοβάρους το 1920-21, η οποία ήταν ένας χαμηλής έντασης πόλεμος, χαρακτηρίζεται ως αφομοίωση και όχι ως αποκλεισμός;

Σύμφωνα με την ανάλυση του βιβλίου, μία εξωτερική δύναμη η οποία υποστηρίζει μια μειονότητα που διαβιώνει σε ένα άλλο κράτος δεν είναι απαραίτητα ένα γειτονικό κράτος ούτε μια «μητέρα-πατρίδα», δηλαδή ένα εθνικά, θρησκευτικά ή πολιτισμικά συγγενικό με τη μειονότητα κράτος. Ούτε ένα κράτος επικαλείται απαραίτητα εθνική συγγένεια με μία μειονότητα προκειμένου να ενδιαφερθεί για την κατάστασή της και να επέμβει για να την υποστηρίξει. Στο σημείο αυτό όμως, αναρωπιέται κα-

νείς, αν ο συγγραφέας υιοθετεί μια εξαιρετικά γενική έννοια της «εξωτερικής παρέμβασης» ή επέμβασης: Ένα κράτος αντιλαμβάνεται με τον ίδιο τρόπο την απειλή και το ενδεχόμενο επέμβασης όταν προέρχεται από μία πολυμερή συμμαχία (π.χ. ΝΑΤΟ στη Σερβία και στο Κοσσυφοπέδιο), από μια γεωγραφικά μακρινή υπερδύναμη (π.χ. ΗΠΑ στην περίπτωση του Ιράκ), από ένα ανταγωνιστικό και ενίοτε εχθρικό γειτονικό κράτος που συμπεριφέρεται ως προστάτιδα δύναμη της μειονότητας (π.χ. η Τουρκία για τη μειονότητα στη Θράκη); Και πού θα εντάξουμε την υποστήριξη που εκφράζει ένας διεθνής οργανισμός όπως τα Ηνωμένα Έθνη, το Συμβούλιο της Ευρώπης ή η Ευρωπαϊκή Ένωση απέναντι σε μία μειονότητα;

Σύμφωνα με το επιχείρημα που αναπτύσσεται στο βιβλίο, η πολιτικοποίηση των μειονοτήτων και οι διεκδικήσεις που προβάλλουν μπορούν να κατανοηθούν ως ένα υποπροϊόν (by-product) των σχέσεων και του ανταγωνισμού μεταξύ ενός κράτους και μιας εξωτερικής δύναμης. Οι διακρατικές και διεθνείς σχέσεις είναι βεβαίως ένας παράγοντας που ασκεί σημαντική

επιρροή, ωστόσο η πολιτικοποίηση των μειονοτήτων είναι ένα πολύ πιο σύνθετο και πολύπλευρο φαινόμενο.

Η θεωρία που αναπτύσσεται από τον Χάρη Μυλωνά είναι λιγότερο πειστική για την περίοδο μετά το 1989-90 στην Ευρώπη. Με εξαίρεση την πρώην Γιουγκοσλαβία, όλα σχεδόν τα κράτη της ανατολικής και της κεντρικής Ευρώπης έχουν ακολουθήσει πολιτικές παραχώρησης δικαιωμάτων απέναντι στις μειονότητες, ανεξάρτητα από τις σχέσεις τους με τα κράτη που τις υποστηρίζουν (π.χ. Βουλγαρία απέναντι στην τουρκική μειονότητα, Σλοβακία και Ρουμανία απέναντι στην ουγγρική τους μειονότητα). Αυτό βεβαίως λαμβάνεται υπ' όψη από το βιβλίο και αναλύεται, καθώς υποστηρίζεται ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) λειτουργεί ως μία εξωτερική δύναμη που αντισταθμίζει ή αμβλύνει την απειλή την οποία μπορεί να διαβλέπει ένα κράτος στην ύπαρξη μιας μειονότητας εντός των συνόρων του. Ωστόσο, η ΕΕ είναι κάτι πολύ πιο σύνθετο από μία παραδοσιακή συμμαχική δύναμη και η επιρροή που ασκεί δεν μπορεί να γίνει κατανοητή μέσα από μία λογική απο-

τροπής. Πρόκειται για επιρροή που απορρέει από βαθύτερες διαδικασίες οικονομικής και πολιτικής ολοκλήρωσης σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο δημοκρατίας και κράτους δικαίου. Μέσα στο πλαίσιο της ΕΕ, των κρατών-μελών και των κρατών που επιδιώκουν ένταξη σε αυτήν, δεν είναι νοητές οι επιλογές της αφομοίωσης και του αποκλεισμού, αλλά μόνον αυτή του συμβιβασμού και της παραχώρησης δικαιωμάτων στις μειονότητες. Η συζήτηση εν προκειμένω εστιάζεται στη μορφή που θα πάρει η παραχώρηση των δικαιωμάτων.

Όμως, κάθε μελέτη μεγάλης εμβέλειας, όπως είναι αυτή του Χάρη Μυλωνά, αφήνει ανοιχτά ερωτήματα για περαιτέρω έρευνα. Το βιβλίο αποτελεί μία εξαιρετική σύνθεση, μια αυθεντικά διεπιστημονική προσέγγιση των κρατικών πολιτικών απέναντι στις μειονότητες. Για τη συμβολή του αυτή τιμήθηκε πρόσφατα με το βραβείο Peter Katzenstein, το οποίο θεσπίστηκε προς τιμήν του φημισμένου καθηγητή διεθνών σχέσεων στις ΗΠΑ, καθώς και με το βραβείο καλύτερου βιβλίου για το 2014 του Council for European Studies του Πανεπιστημίου Κολούμπια. ■